

**ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΠΟΙΝΙΚΩΝ και ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
(ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ)
και ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ**

**ΣΤΗΡΙΖΟΝΤΑΣ
ΤΟΝ ΑΝΗΛΙΚΟ ΠΑΡΑΒΑΤΗ**

ΗΜΕΡΙΔΑ της 17^{ης} Μαΐου 2006

Επιμέλεια: Κ. Δ. ΣΠΙΝΕΛΛΗ

Με τη συνεργασία: του καθηγητή Ν.Ε. Κουράκη, και των
Μ. Βασιλάκη, Ξ. Δημητρίου, Π. Ζαγούρα, Ι.Α. Οικονόμου,
Ειρ. Πανταζή-Μελίστα, Α. Πίσχοινα, Ευγ. Σταθουλοπούλου

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ – ΚΟΜΟΤΗΝΗ 2007**

λης Διον. (επιμ.), Συστηματική Ερμηνεία του Παινικού Κώδικα, σελ. 1397-1481, Αθήνα: Δίκαιο & Οικονομία: Π.Ν.Σάκκουλας.

Σταθουλοπούλου, Ευγ., (2002), Άρθρο 40 [Ποινική μεταχείριση], στο Νάσκου-Περράκη Π., Χρυσόγονος Κ., Ανθόπουλος Χ. (επιμ.), Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού και η εσωτερική έννομη τάξη, σελ.413-442, Αθήνα/Κομοτηνή: Α.Ν.Σάκκουλας.

Τρωιάνου- Λουλά, Αγλ., (1999), Η Υπηρεσία Επιμελητών των Δικαστηρίων Ανηλίκων, Αθήνα/ Κομοτηνή: Α.Ν.Σάκκουλας.

Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων Δικαστηρίου Ανηλίκων Αθηνών, Αδημοσίευτα στατιστικά στοιχεία δικαστικού έτους 2003-2004.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΥΠΟΤΡΟΠΗΣ ΝΕΑΡΩΝ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ Πορίσματα επαναληπτικής (follow-up) έρευνας του Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών (Πανεπιστήμιο Αθηνών)

*Νέστωρ Κουράκης και Ευγενία Σταθουλοπούλου**

1. Η εισήγηση επικεντρώνεται στα πορίσματα έρευνας που διενεργήθηκε από τον Μάιο 1999 έως τον Ιούνιο 2000 με φορέα το Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στην έρευνα συμμετείχαν, ως ερευνητές, 35 προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί φοιτητές της Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών¹, με

• Ο κύριος Ν. Κουράκης είναι Καθηγητής Εγκληματολογίας –Σωφρονιστικής στο Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Αθηνών και η κυρία Ε. Σταθουλοπούλου Αντιεισαγγελέας Πρωτοδικών Τριπόλεως. Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί ένα ελάχιστο φόρο τιμής στον Καθηγητή Στέργιο Αλεξιάδη, έναν Επιστήμονα αφιερωμένο στη διερεύνηση της Αλήθειας και έναν Ανθρωπο δίκαιο και οξυδερκή, που ελάμπρυνε με το έργο του τις Ποινικές Επιστήμες.

1. Αδαμοπούλου Αγάπη, Αλεξανδροπούλου Αντιγόνη, Αλεβιζάκη Νικολέτα, Αυγέρη Θεοδώρα, Κατσίγιαννη Βασιλική, Κικιλή Σοφία, Κούβελος Γιάννης, Κουλιζάκη Ευαγγελία, Κουλούρης Νίκος, Λάπα Εφη, Λυμπέρης Βασιλης, Μάρκου Ρένος, Μαυροειδή Κατερίνα, Μήτσης Γιώργος, Ντούρα Φωτεινή, Ξουρή Ευδοξία, Παναγοπούλου Φερενίκη, Παπαγεωργίου Αναστασία, Παπαγεωργίου Χαρά, Παπαευστρατίου Αθηνά-Αναστασία, Παπαϊωάννου Χρήστος, Παπαπαναγιώτου Χριστίνα, Πατάκας Σταμάτης, Πατουλιώτης Παναγιώτης, Πετροπούλου Ελένη-Αντιγόνη, Σιώχου Βασιλική, Σόμπολου Ανθή, Σταθοπούλου Αναστασία, Σφενδυλάκης Γιάννης, Ταταράκης Μάνος, Τσάχλη Δάφνη, Τσουμάνης Νίκος, Φερετζάκης Γιώργος, Χατζηλογίου Σοφία και Χιόνης Διονύσης.

επιστημονικό υπεύθυνο τον εκ των συγγραφέων του παρόντος Νέστορα Κουράκη και συντονίστρια την Εγκληματολόγο Φωτεινή Μηλιώνη.

Η έρευνα χαρακτηρίζεται ως επαναληπτική (follow-up) διότι ως βασικό στόχο είχε να διαπιστώσει πρώτον, τι απέγιναν οι Ελληνες ανήλικοι κρατούμενοι από τους οποίους είχαν ληφθεί συνεντεύξεις κατά την προγενέστερη φάση της έρευνας (1993) στα Σωφρονιστικά Καταστήματα Κορυδαλλού και Κασσαβέτειας², και δεύτερον, τι επιπτώσεις είχε αργότερα στη ζωή τους ο εγκλεισμός σε φυλακή. Απώτερος στόχος αυτής της έρευνας υπήρξε, μέσα από τα πορίσματά της, να αναδειχθούν προτάσεις κοινωνικής και αντεγκληματικής πολιτικής.

Για τις συνεντεύξεις χρησιμοποιήθηκαν δύο τύποι ερωτηματολογίων ημιδομημένης συνέντευξης, ένα με 31 ερωτήσεις για όσους νεαρούς εντοπίσθηκαν εκτός φυλακής («μη έγκλειστοι») και ένα με 29 ερωτήσεις για όσους βρέθηκαν να κρατούνται («έγκλειστοι»). Ένα σημαντικό μέρος της έρευνας ήταν και η καταγραφή των προσωπικών ιστοριών των συμμετεχόντων –ένα ντοκουμέντο ιδιαίτερης αξίας– που διανθίζεται από τον δικό τους λόγο και αντικατοπτρίζει τη δική τους θέση απέναντι στην ίδια τους τη ζωή.

Το σημαντικό από πλευράς σχεδιασμού και διενέργειας της έρευνας είναι ότι τέθηκε ως στόχος η προσέγγιση του ανηλίκου μέσα από διαφορετικές -νευραλγικής σημασίας για τη ζωή του- ενότητες: τη σχέση του με την οικογένεια, την εργασιακή απασχόληση, τη σχέση με το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης. Βαρύνουσας σημασίας ήταν και η διερεύνηση της εμπλοκής με εξαρτησιογόνες ουσίες, αφού αυτή ασκεί σημαντική επιρροή στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ανηλίκου και στην πορεία που θα ακολουθήσει στο χρόνο.

2. Κουράκης Ν., Μηλιώνη Φ., και Έρευνητική Ομάδα Φοιτητών Νομικής Σχολής Αθηνών, Έρευνα στις Ελληνικές Φυλακές (Τα σωφρονιστικά καταστήματα Ανηλίκων Κορυδαλλού και Κασσαβέτειας), Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομπονή 1995.

Από τους 156 ανήλικους κρατουμένους που είχαν εξετασθεί στις Φυλακές Ανηλίκων το 1993, κατέστη δυνατόν, μετά από επίπονες προσπάθειες, να εντοπισθούν εκ νέου οι 113. Οι 50 βρέθηκαν και πάλι στις φυλακές, κυρίως ως κατάδικοι (35) και δευτερευόντως ως υπόδικοι (12) και (3) ως κατάδικοι και ταυτοχρόνως υπόδικοι (μόνον ένας, όμως βρέθηκε να εκτίει ποινή που του είχε επιβληθεί από το 1993). Άλλοι 53 βρέθηκαν εκτός φυλακής, ενώ για 10 ακόμη νεαρούς διαπιστώθηκε ότι είτε δεν βρίσκονταν πλέον στη ζωή (5), σύμφωνα με δήλωση των συγγενών τους, είτε νοσηλεύονταν σε ψυχιατρείο (1), είτε κατοικούσαν στο εξωτερικό (1), είτε αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα (3).

2. **Κυριότερα ερευνητικά πορίσματα:** Από το 1993 και έως το 1999-2000, δηλ. σε διάσπομα 6-7 ετών, μόνον ο ένας στους πέντε πρώην κρατούμενους ανηλίκους που εντοπίσθηκαν εκ νέου (ποσοστό 20,4%) δεν οδηγήθηκε κάποια στιγμή και πάλι στις φυλακές, ούτε και του επιβλήθηκε κάποια ποινή. Και ακόμη: Ενας στους τέσσερις ερωτηθέντες αποδέχθηκε το ενδεχόμενο της διάπραξης νέων εγκλημάτων εφόσον βιώσει ματαίωση των προσπαθειών του ως προς τον στόχο της κοινωνικής του επανένταξης. Το αποθαρρυντικό στοιχείο: Σ' ένα υψηλό ποσοστό περί το 80%, οι παραβατικοί ανηλίκοι οδηγούνται στη διάπραξη νέων αξιόποινων πράξεων. Μέσα από την έρευνα επιβεβαιώνεται έτσι η θέση ότι «η οδός για την τέλεση του εγκλήματος είναι δυσκολότερη από την εξακολούθησή της»³. Αυτό κυρίως σημαίνει ότι η έναρξη μιας εγκληματικής δραστηριότητας, από τη στιγμή που θα καταγραφεί ως τέτοια και οδηγήσει σε καταδίκη του ατόμου, καθίσταται η τροχοπέδη που το εγκλωβίζει σε ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής, ο οποίος και αναπαράγεται συνεχώς μέσα από διαφορετικές επιλογές, κυρίως εξαιτίας

3. Schaffstein F., Jugendstrafrecht, 1972, σ. 46, όπως παρατίθεται από τον Günter Jakobs, στο Ενοχή και Πρόληψη, μτφ. Κωνσταντίνος Βαθιώπης, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 2000, σελ. 34.

της στιγματιστικής επίδρασής της μετά τη σύλληψη και την επιβολή ποινής⁴.

3. Τα ειδικότερα χαρακτηριστικά των νεαρών που συμμετείχαν:

Ήδη κατά την πρώτη φάση της έρευνας, το 1993, είχε επιβεβαιωθεί ένα κοινωνικό στερεότυπο: Ότι οι νεαροί που είχαν βιώσει την εμπειρία του εγκλεισμού, μέσης ηλικίας 20 ετών και κυρίως άνδρες, ήσαν παιδιά που είχαν βιώσει διαταραγμένες οικογενειακές σχέσεις σε ιδιαίτερα μεγάλο ποσοστό (39%). Ο ένας τουλάχιστον από τους φυσικούς γονείς είχε ήδη τότε φύγει από το σπίτι ή και από τη ζωή. Άλλα και εκεί όπου οι γονείς ζούσαν μαζί, διαπληκτίζονταν μεταξύ τους (35%) και ξεσπούσαν στα παιδιά τους, επιβάλλοντας άσκοπες σωματικές τιμωρίες (32%).

Η έλλειψη ισορροπημένου οικογενειακού περιβάλλοντος δυστυχώς δεν αντισταθμίζοταν από μια συγκροτημένη κοινωνικοποιητική διαδικασία μέσω του σχολείου: Πολλά από τα παιδιά δεν είχαν ενταχθεί ποτέ στη βασική εκπαίδευση (27% αγράμματοι), ή δεν ήταν συνεπή στη φοίτησή τους, με αποτέλεσμα τα περισσότερα απ' αυτά (56%) να μείνουν στην ίδια τάξη λόγω απουσιών. Οι ίδιοι οι γονείς τους σε μεγάλο ποσοστό ήσαν αγράμματοι (46% έναντι 8% του γενικού πληθυσμού) και, ως επί το πλείστον, χαμηλής εισοδηματικής κατάστασης (τεχνίτες,

4. Βλ. Αλεξιάδη Στ., Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 131, όπου επικαλούμενος την εγκληματολογική θεωρία της κοινωνικής αντίδρασης, καταγράφει τη θέση ότι «δεδομένου, ότι το στίγμα του εγκληματία προσάπτεται στο άτομο με βάση το στερεότυπο που αποκρυσταλλώνεται από τα δεδομένα της εγκληματολογικής στατιστικής, γίνεται φανερό ότι ο χαρακτήρας ενός ατόμου ως «εγκληματία» δεν εξαρτάται από το αν διέπραξε εγκλήμα, αλλά από το αν καταδικάσθηκε για διάπραξη εγκλήματος».

Επίσης Αρχιμανδρίτου Μαρία, Η διαχρονική εξέλιξη της προσέγγισης της επικέτας, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1996 και ιδιαίτερα σελ. 20, για τις αναφορές στον Frank Tannenbaum, *Crime and the Community*, Ginn, Boston, 1938 και «Την κοινωνική διαδικασία» διαμόρφωσης του εγκληματία που συνοψίζεται στη φράση: «Το πρόσωπο καθίσταται ό,τι περιγράφεται ότι είναι».

βιοτέχνες κ.λπ.).⁵ Όπως είναι φυσικό τα παιδιά εισήλθαν πρόωρα σε ένα παιχνίδι επιβίωσης –από μικρή ηλικία–. Ήδη στην ευαίσθητη ηλικία των 13 ή 14 ετών σημειώνεται η πρώτη εμπλοκή τους με τη Δικαιοσύνη και ο εγκλεισμός τους σε ίδρυμα ή σωφρονιστικό κατάστημα για 10-12 μήνες. Χρόνος μακρύς, όπου θα πρέπει να θεωρήσουμε ως δεδομένο ότι ο ανήλικος εντάσσεται σε μια διαδικασία ιδρυματισμού. Μέσα στο πλαίσιο αυτό είναι πιθανό ότι θα υποστεί βία από άλλους συγκρατούμενούς του⁶ και θα αρχίσει να δέχεται επιφροές κυρίως από άλλους εμπειρότερους, εξοικειούμενος με το έγκλημα ως αποδεκτό τρόπο ζωής.

Ένα από τα βασικότερα πορίσματα σ' αυτή την πρώτη φάση της έρευνας ήταν ότι όσοι ανήλικοι κρατούνταν τότε για σοβαρές αξιόποινες πράξεις, με ποινή στέρησης της ελευθερίας ανώτερη των δύο έτη ετών, είχαν ήδη στη συντριπτική τους πλειονότητα (96,7%) εγκλεισθεί και πρωτύτερα σε σωφρονιστικό κατάστημα, ή ίδρυμα ανηλίκων Γεγονός που αποδεικνύει την απόλυτη αναποτελεσματικότητα του λεγόμενου «σωφρονισμού» στις φυλακές ανηλίκων, αλλά και τον αναπόφευκτο, -και θα εξηγήσουμε κατωτέρω για ποιους λόγους- προσανατολισμό των ανηλίκων στο έγκλημα ως ικανής και αναγκαίας συνθήκης για την επιβίωσή τους.

5. Ανάλογα -μη καταγεγραμμένα επίσημα- στοιχεία από το Δικαστήριο Ανηλίκων Τρίπολης, καταδεικνύουν ότι παιδιά που απασχολούν το Δικαστήριο για σοβαρά αδικήματα φέρουν κυρίως αυτό το χαρακτηριστικό: ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, όπως π.χ. οι τσιγγάνοι, και χαρακτηρίζονται από την παντελή απουσία εκπαίδευσης και ένταξης στην κοινωνικοποιητική αυτή διαδικασία. Για το λόγο αυτό, ο Συνήγορος του Πολίτη για τα Παιδιά, σε συνεργασία με την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ανέλαβε πρωτοβουλία ευαισθητοποίησης για την εγγραφή των παιδιών στο σχολείο και τη στήριξη της εκεί φοίτησή τους.

6. Βλ. σχετικά το άρθρο του Γ. Κρητικού, Ιστορίες ανηλίκων πάσω απ' τα κάγκελα, Τί λένε οι γονείς για τις συνθήκες κράτησης στις φυλακές Αυλώνα, εφημερίδα Έθνος, 23.8.1998.

4. Με ένα τόσο προβληματικό υπόβαθρο, οι ανήλικοι που συνάντησε η ερευνητική ομάδα μετά από 6-7 χρόνια, δηλ. κατά τη δεύτερη φάση της έρευνας (1999-2000), δεν φάνηκε ότι μπόρεσαν στην πλειονότητά τους να αποφύγουν την εκ νέου εμπλοκή τους με την ποινική Δικαιοσύνη. Όπως τονίσθηκε ήδη, μόνον ένας στους πέντε νεαρούς, ηλικίας τότε 26-27 ετών, κατάφερε να μην ξαναπάει φυλακή και να μην του επιβληθεί κάποια ποινή για διαπραχθέν έγκλημα (ερ. 27 Β). Όλοι είχαν κρατηθεί τουλάχιστον δύο φορές και η διάρκεια του εγκλεισμού κυμάνθηκε από 22 έως 52 μήνες.

Κυριότερα αδικήματα για τα οποία κρατούνταν τότε οι έγκλειστοι κατάδικοι νεαροί ήσαν αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας, όπως η ληστεία (42%) και η κλοπή (32%), ενώ σε μικρότερα ποσοστά είχαν κροθεί ένοχοι για προμήθεια και κατοχή ναρκωτικών ουσιών (12%), απλή σωματική βλάβη (8%) αλλά και ανθρωποκτονία (4%) (ερ. 29). Οι ίδιοι αυτοί κρατούμενοι -όσοι θέλησαν να απαντήσουν- παραδέχθηκαν ότι είχαν διαπράξει και αδικήματα για τα οποία δεν συνελήφθησαν ποτέ, πρωτίστως κλοπές (18%), ενώ σε ανάλογες παραδοχές προέβησαν και οι 53 μη έγκλειστοι, κυρίως σε σχέση με μη αποκαλυφθείσες κλοπές (26%) και απλές σωματικές βλάβες (32%) (ερ. 32).

5. Πέρα όμως από την επανειλημμένη εμπλοκή τους με τη Δικαιοσύνη, αλλά και σε προφανή συνάφεια με την εμπλοκή τους αυτή, οι νεαροί που συναντήσαμε κατά τη δεύτερη φάση της έρευνάς μας φάνηκαν να πειραματίζονται και σταδιακά να εθίζονται στις ψυχότροπες ουσίες ή να καθίστανται **δέσμιοι της εξάρτησης**. Μάλιστα, από την έρευνα καταδείχθηκε σε ποσοστό 61% ότι είχαν δοκιμάσει ναρκωτικά –όπως παραδέχθηκαν οι ίδιοι- (κυρίως πριν από τον εγκλεισμό τους) και ότι τουλάχιστον το 1/3 από αυτούς (37%) έκαναν «συχνά» χρήση ουσιών (στους έγκλειστους το ποσοστό είναι 43% και στους μη έγκλειστους 33%) (ερ.20). Ένας νεαρός που καταγράφηκε στην έρευνα με το όνομα Βασίλης, έδωσε τη δική του εξήγηση για το πόσο μπορεί να επηρεάσει ο εγκλεισμός σε σχέση με τη χρήση, λέγοντάς μας: «Κρατήθηκα μακριά από τα ναρκωτικά στη φυλακή. Άλλα παιδιά, όμως έκαναν χρήση και ξεκίνησαν να κάνουν χρήση στη φυλακή για πρώτη

φορά. Ήταν πάτευαν πως ο καιρός περνάει πιο γρήγορα». Φαίνεται, λοιπόν, ότι η ναρκωτική ουσία επιστρατεύεται ως διέξοδος για τον μακρύ, κενό χρόνο και καλείται να κατευνάσει τα δεινά της φυλακής⁷.

Ενδιαφέρον είναι ότι 19% των ερωτηθέντων θεώρησαν ότι επηρεάστηκαν στο να πάρνουν ναρκωτικά από τον εγκλεισμό τους στη φυλακή (ερ. 22), ενώ μικρά είναι, από την άλλη πλευρά, τα ποσοστά όσων απευθύνθηκαν σε κάποια θεραπευτική κοινότητα για να απεξαρτηθούν (23% έγκλειστοι και 17,5% μη έγκλειστοι) (ερ. 16). Ως «δημοφιλέστερη» ουσία (επί πολλαπλών απαντήσεων) για το 58% των εγκλειστών (έναντι 26% των μη έγκλειστων) αναδεικνύεται το χασίς, και βέβαια αυτό δεν αποτελεί έκπληξη, αφού θεωρείται ως η λιγότερο βλαπτική ουσία. Εξάλλου, σύμφωνα με τις επήσιες εκθέσεις Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα ναρκωτικά και την τοξικομανία, η κάνναβη αναδεικνύεται ως η «δημοφιλέστερη» ουσία και για τον γενικό φοιτητικό και μαθητικό πληθυσμό στην Ευρώπη⁸.

Ακολουθούν στις προτιμήσεις των ερωτηθέντων, τα σκληρά ναρκωτικά (ηρωίνη και κοκαΐνη) αντίστοιχα για 34% και 20% των εγκλειστών (έναντι 10% των μη έγκλειστων για την καθημία κατηγορία ουσιών) και τα χάπια που παρέχονται με ειδική συνταγή γιατρού (36% για τους εγκλειστους, έναντι 17 % των μη έγκλειστων) (ερ. 14). Παρά ταύτα, οι νεαροί στην πλειονότητά τους πιστεύουν ότι «δεν πρέπει να πάρνει κανείς ναρκωτικά» (67% των εγκλειστών και 73% των μη έγκλειστων), αλλά τούτο, βέβαια, μόνο σε επίπεδο ρητορικών διακηρύξεων, σπάνια δεσμεύονται σε μια προσπάθεια απεξάρτησης και είναι συνεπείς σε αυτήν, αφού η εξάρτηση από ουσίες τους καθιστά βουλητικά αδύναμους. Περαιτέρω είναι προφανές ότι η ανάγκη εύρεσης της ουσίας για

7. Σχετ. Επήσια έκθεση του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα ναρκωτικά και την τοξικομανία για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα 2002, ΕΠΙΨΥ, Ιούνιος 2003, σελ. 82.

8. Βλ. Επήσια έκθεση του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα ναρκωτικά και την τοξικομανία για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ευρώπη, έκδοση ΕΚΤΕΠΝ 1997, επιμ. Άννα Κοκκέβη.

χρήση, ή, σε ένα σοβαρότερο επίπεδο, «η εγκατάσταση της εξάρτησης» (σύμφωνα με την ειδική ορολογία) αποτελεί την αιτία εκδήλωσης άλλων μορφών αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Όσο κι αν ακούγεται μοιρολατρικό, η πορεία τους είναι συνήθως προδιαγεγραμμένη: η απόσταση που τους χωρίζει από την τέλεση της επόμενης αξιόποινης πράξης είναι πάντα μικρή, αφού η ανάγκη για να εξασφαλισθεί η δόση υπερτερεί οποιασδήποτε αναστολής.

Τα πορίσματα της έρευνας επιβεβαιώθηκαν και από στοιχεία της «Στροφής» του προγράμματος εφήβων του ΚΕΘΕΑ, απ' όπου στην επήσια έκθεση του 1999 αναφαίνεται, ότι περισσότεροι από τους μισούς εφήβους που έκαναν χρήση των υπηρεσιών της δήλωσαν εισόδημα από παράνομες πηγές,⁹ χωρίς να τις καθορίζουν επακριβώς.

6. Μια τρίτη πτυχή στη ζωή των νεαρών, είναι οι δυνατότητες που έχουν για επαγγελματική απασχόληση και αποκατάσταση. Και εδώ τα προβλήματα εμφανίζονται ανυπέρβλητα. Η εξεύρεση εργασίας των νεαρών δυσχεραίνεται αποφασιστικά από τους ακόλουθους παράγοντες:

Εν πρώτοις, η φυλακή έχει στην προσωπικότητά τους αποδομητικές επιπτώσεις, που μεταφράζονται σε προβλήματα σωματικής – ψυχικής υγείας, σε έλλειψη συγκρότησης, χαμηλής αυτοεκτίμησης, εξάρτησης από ουσίες.

Δευτερευόντως, αρνητικό ρόλο διαδραματίζει η έλλειψη δομών κατάρτισης μέσα στον χώρο της φυλακής σε οργανωμένη βάση και με προοπτική. Η όποια κατάρτιση είναι βραχύχρονη – συνήθως ο χρόνος δεν επαρκεί για την ολοκληρωμένη εκμάθηση ενός επαγγελματος, μιας τέχνης. Φέρει περισσότερο τον χαρακτήρα της απασχόλησης (μιας στοιχειώδους εκμάθησης επαγγελματικών δεξιοτήτων) και δεν είναι μέρος μιας μακροπρόθεσμης πολιτικής για ένταξη σε ένα εργασιακό

9. Βλ. Καλαρρύτη Γ., Ρήγο Η., Ζώτου Σπ., Χαρακτηριστικά των εφήβων χρηστών ψυχοτρόπων ουσιών που προσέγγισαν τη ΣΤΡΟΦΗ το 1999.

περιβάλλον μετά την αποφυλάκιση, ενώ δεν έχει προβλεφθεί μηχανισμός παρακολούθησης της απορρόφησης σε θέσεις εργασίας¹⁰.

Ελάχιστη είναι η βοήθεια για εξεύρεση εργασίας και γενικότερη στήριξη που παρέχεται στους νεαρούς αποφυλακιζόμενους από τους αρμόδιους φορείς¹¹. Στη συντριπτική τους πλειονότητα οι φορείς αυτοί δεν τηρούν αρχείο. Εξάλλου, οι θέσεις εργασίας, που προκηρύσσονται από τον ΟΑΕΔ και που είναι επιδοτούμενες, εντάσσονται σε γενικότερα προγράμματα για την αποτροπή του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ωστόσο αφορούν, «αποφυλακισμένους», «πρώην χρήστες» κ.λπ., δηλ. στερεότυπες κατηγορίες που, προϊδεάζουν αρνητικά και επιτείνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό, αντιφάσκοντας στον ίδιο τον σκοπό τους.

Τέλος, κατά τρίτο λόγο, προβλήματα δημιουργούνται και από την ιδιότητα του νεαρού ως πρώην κρατουμένου. Η προκατάληψη και ο στιγματισμός αποτρέπουν τους περισσότερους εργοδότες να προσλάβουν στη δουλειά νεαρούς με τέτοιο παρελθόν και τους καθιστούν καχύποπους σε μια προοπτική συνεργασίας, παρ' όλο που περιστασιακά τους αποδέχονται για λόγους επιδότησης της επιχείρησής τους¹².

10. Θανοπούλου Μ., (σε συνεργασία με Β. Μοσχόβου), Εκπαιδευτική και επαγγελματική πορεία αποφυλακισμένων και ανήλικων παραβατών. Διερεύνηση μιας βασικής διάστασης των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης, εκδ. Γενικής Γραμματείας Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα 1998, σελ. 20 επ.. Επίσης, η ίδια προβληματική διατυπώνεται από Θανοπούλου Μ., Τσιλιμγάκη Β., Φρονιμού Ε., στο Αποφυλακιζόμενες γυναίκες: Το δικαίωμα στην επαγγελματική ένταξη, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1997, σελ.159 επ.

11. Συνολική αποτίμηση του έργου των φορέων αυτών, επεχείρησε ο Ν. Γαβαλάς στην εισήγησή του Θεσμοί υποστήριξης της επαγγελματικής ένταξης των νέων παραβατών στην Ελλάδα, που πραγματοποιήθηκε σε επιστημονική ημερίδα με θέμα «Νεανική παραβατικότητα και επαγγελματική ένταξη» - Συγκριτική μελέτη για τις αναπτυσσόμενες πολιτικές στην Ελλάδα και Βρετανία, Άρσις 1995.

12. Έρευνα της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών υπό την εποπτεία της καθηγήτριας κ. Σπινέλλη είχε καταδείξει ότι για τους εργοδότες έχει μεγάλη σημασία το ύψος της ποινής και το είδος του αδικήματος. Κατά τον χρόνο

Ενόψει των ανωτέρω προβλημάτων, οι νεαροί ακόμη και όταν βρίσκουν κάποια πλήρη εργασιακή απασχόληση (40% οι έγκλειστοι και 26% οι μη έγκλειστοι) (ερ. 11 και 13), θεωρούν ότι αυτή δεν τους ικανοποιεί, καθώς τα χρήματα που κερδίζουν μέσω αυτής δεν επαρκούν για τις βιοτικές τους ανάγκες (61% οι έγκλειστοι και 58,5% οι μη έγκλειστοι) (ερ. 18). Άλλωστε, το είδος επαγγέλματος στο οποίο καταφέρουν οι νεαροί ν' απασχοληθούν είναι συνήθως χαμηλής εισοδηματικής εμβέλειας: βιοτέχνες, τεχνίτες, μικροέμποροι, εργάτες ή αυτοκινητιστές (42% για τους εγκλειστους και 30% για τους μη εγκλειστους) (ερ. 12 και 14). Σε κάθε περίπτωση, η επίτευξη μιας απασχόλησης για τους νεαρούς φαίνεται ρεαλιστικός στόχος, μόνον όταν υπάρχει προσφορά εργασίας για ανειδίκευτους, όταν αφορά ευκαιριακές δουλειές όπου δεν θεωρείται απαραίτητο το λευκό ποινικό μητρώο, ή όταν είναι εξασφαλισμένη κάποια επιχειρησιακή δομή στο πλαίσιο της οικογένειας.

7. Ως προς τα προβλήματα και τις δυσκολίες που φοβούνται ότι θα αντιμετωπίσουν οι νεαροί αποφυλακιζόμενοι στο σύνολό τους (έγκλειστοι και μη έγκλειστοι), πρώτες ιεραρχικά έρχονται οι οικονομικές δυσκολίες (34%) και ακολουθούν τα ψυχολογικά προβλήματα (12%) (ερ. 43). Οι δυσκολίες και τα προβλήματα αυτά, όπως τονίσθηκε ήδη στην αρχή αυτής της μελέτης, οδηγούν το 1/4 περίπου των ερωτηθέντων (25%) να αποδέχονται ρητά το ενδεχόμενο της διάπραξης νέων εγκλημάτων εφόσον βιώσουν ματαίωση των προσπαθειών τους (ερ. 51). Οι περισσότεροι βέβαια, περί το 54,5% των ερωτηθέντων, θεωρούν ότι η βαθύτερή τους επιθυμία είναι να ξεχάσουν τον «εφιάλτη» τη φυλακής και, σε μικρότερο βαθμό (11%), «να κάνουν μια καινούργια αρχή». Στην πράξη όμως, όπως προκύπτει από άλλες απαντήσεις σε αντίστοιχες ερωτήσεις (πράγμα που επισημάνθηκε ήδη ανωτέρω), πάνω από

διεξαγωγής της έρευνας, 1997, μόλις 14 εργοδότες είχαν απασχολήσει 17 αποφυλακισμένους στο λεκανοπέδιο της Αττικής, παρ' όλο που η εργασία ήταν επιδοτούμενη, Βλ. άρθρο στην εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ, Τρίτη 10.3.1998, «Οι 6 στους 10 εργοδότες λένε «όχι» στους αποφυλακισμένους».

τα 4/5 των ερωτηθέντων, δηλ. άνω του 80%, δεν καταφέρουν να αποφύγουν την υποτροπή στα επόμενα 6-7 χρόνια μετά την αποφυλάκισή τους.

8. Αιτίες της υποτροπής. Όλα όσα προαναφέρθηκαν συνθέτουν το καθένα ξεχωριστά και όλα μαζί τις αιτίες. Όπως συνάγεται από απαντήσεις που μας έδωσαν οι ερωτηθέντες για τις επιδράσεις που έχει η φυλακή στην προσωπικότητά τους, ένας μεγάλος αριθμός από αυτούς (39% του συνόλου, αλλά 46% των εγκλειστων) θεωρούν ότι υιοθέτησαν στη φυλακή κανόνες συμπεριφοράς που τους σπρώχνουν στην παρανομία¹³ και που τους ακολουθούν ακόμη και σήμερα, όπως: «να κοιτάνε μόνο τον εαυτό τους», «να μην ενδιαφέρονται για τους άλλους», και να τηρούν το αξίωμα «βλέπε, άκου, σώπα», (ο νόμος της σιωπής) γενικότερα, δε, όπως προκύπτει και από τις συζητήσεις μαζί τους, να πειθαρχούν σε κανόνες μόνο και μόνο επειδή αυτοί τους επιβάλλονται άνωθεν, χωρίς να συνειδητοποιούν την αξία της πειθαρχίας (ερ. 47 και ανάλυση ειδικότερων απαντήσεων που δόθηκαν από τους ερωτηθέντες).

9. Τι μπορεί να γίνει για να αντιμετωπισθεί η κατάστασή; Κατά μία απαισιόδοξη προσέγγιση, στους πολυυπότροπους εγκληματίες, όπως οι νεαροί που ξανασυναντήσαμε στη δεύτερη φάση της έρευνάς μας, τα περιθώρια ανάσχεσης της υποτροπής είναι μικρά, λόγω της βαθιάς αλλοίωσης που συντελείται με τον εγκλεισμό στην ίδια την προσωπικότητά τους¹⁴. Εάν στο δεδομένο αυτό, προσθέσουμε την πολύ περιο-

13. Γλαφυρά αποδόθηκε η παραδοχή αυτή, στη συνέντευξη του «Λευτέρη», όπου ο ερευνητής καταγράφει: [Πλήρως εξοικειωμένος στο περιβάλλον της φυλακής, στο δικό του χώρο, τον οποίο μάλλον ευγνωμονεί αφού εδώ του παρέχονται τα απαραίτητα προς το ζην. «Οι χειμώνες περνούν εύκολα, μόνο τα καλοκαίρια είναι μεγάλα», λέει. «Και πώς περνάς την ώρα σου;» τον ρωτώ. «Μαθαίνω το μεγάλο κόλπο...» μου απαντά αμέσως. «Την επόμενη φορά θα είμαι πιο τυχερός»].

14. Για την αλλαγή στη συμπεριφορά και τις παθολογικές επιπτώσεις που επιφέρει στην προσωπικότητα ο εγκλεισμός βλ. Balier Cl., Ψυχαναλυτική μελέτη

ρισμένη ποιοτικά και ουσιαστικά κοινωνική υποστήριξη, (αν εξαιρέσουμε το έργο ορισμένων μη κυβερνητικών οργανώσεων που παρεμβαίνουν θετικά ή των εταιριών προστασίας ανηλίκων, όπου αυτές ενεργοποιούνται), τότε θα εναποθέσουμε πολλές από τις ελπίδες μας στην τύχη.

Επιχειρώντας να καταλήξουμε σε ένα συμπέρασμα, διατυπώνουμε την άποψη ότι όλες οι προσπάθειές μας πρέπει να κατευθύνονται στο να αποτρέψουμε αυτή τη βαθιά και – κατά κανόνα – αναπόδραστη εμπλοκή με το ποινικό σύστημα, όπως εκτέθηκε ανωτέρω.

Η αναγκαιότητα αυτή, της παράκαμψης της ποινικής διαδικασίας για τους ανηλίκους, έχει αναγνωρισθεί σε πολλαπλά νομικά κείμενα, με κορυφαίο τη Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Παιδιού (που κυρώθηκε με τον ν. 2101/1992) και ιδίως το άρθρο 40 παρ. 3, αυτής το οποίο προβλέπει ότι: «Τα συμβαλλόμενα Κράτη προσπαθούν να προάγουν τη θεσπιση νόμων, διαδικασιών, αρχών και θεσμών εφαρμοζομένων ειδικώς στα παιδιά που είναι ύποπτα, κατηγορούμενα ή καταδικασμένα για παράβαση του ποινικού νόμου και ιδιαίτερα:

B) την εισαγωγή μέτρων, εφόσον αυτό είναι δυνατόν και ευκταίο, για την αντιμετώπιση τέτοιων παιδιών, χωρίς ανάγκη προσφυγής στη δικαιοσύνη, με την προϋπόθεση βέβαια ότι πρείται ο απόλυτος σεβασμός στα ανθρώπινα δικαιώματα και τις νόμιμες εγγυήσεις».

Έτσι, ενώ το ίδιο άρθρο στις παρ. 1 και 2 είναι προσανατολισμένο στο πρότυπο δικαιοσύνης -αφού τα συμβαλλόμενα κράτη δεσμεύονται σε μια ποινική μεταχείριση που θα κατοχυρώνει τα δικαιώματα των ανηλίκων έναντι του ποινικού συστήματος- στην παρ. 3 που παραθέσαμε υπεισέρχεται μια φιλοσοφία άτυπης διευθέτησης της κρίσης που σχετίζεται με την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς¹⁵. Η ίδια κατευθυ-

των βίαιων συμπεριφορών, εκδ. Νεφέλη, 1998, σελ. 21 επ.

15. Ερευνητικά έχει επιβεβαιωθεί και επιστημονικά υποστηριχθεί η θέση πως οι πιθανότητες συνέχισης της παραβατικής δραστηριότητας είναι μειωμένες, αν ο παραβάτης αντιμετωπίσει με «πνεύμα συγκατάβασης και με άτυπες κατά το δυ-

ντήρια αρχή υιοθετήθηκε και από τον πρότυπο νόμο των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο Ανηλίκων¹⁶, ένα κείμενο μη συμβατικού χαρακτήρα, που καταρτίσθηκε το 1997 και φέρει κυρίως τις επιφροές της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού, όπου δίδεται έμφαση στην εξώδικη διευθέτηση καθώς και τα παιδαγωγικά μέτρα για τον ανήλικο σε κίνδυνο θυματοποίησης αλλά και τέλεσης αξιόποινων πράξεων.

Σε μία μελέτη της, η οποία συγκέντρωνε την πολύτιμη εμπειρία ενός εισαγγελέα ανηλίκων, η κ. Πανταζή – Μελίστα¹⁷ είχε αναδείξει τη σημασία ανάπτυξης «θετικής δράσης» με την παροχή κοινωφελούς εργασίας στις δημοτικές υπηρεσίες, ψυχοκοινωνικής στήριξης και «θετικής διευθέτησης συγκρούσεων μεταξύ δράστη και θύματος», με στόχο την «ανάπτυξη κοινωνικής ευθύνης». Η μελέτη αυτή αναφερόταν σε

νατόν διαδικασίες» βλ. Κουράκης Ν., Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2004, σελ. 87, με αναφορά στην έρευνα των Glueck, Sheldon and Eleanor (*Unraveling Juvenile Delinquency*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1950), και στη διατίστωση ότι ανήλικοι παραβάτες που θά αντιμετωπίσουν με αυτό το πνεύμα, σε ηλικία 25 έως 31 ετών, οπότε θα έχουν ωριμάσει, θα διακόψουν οποιαδήποτε εμπλοκή με την ποινική δικαιοσύνη.

16. Βλ. Πιτσελά Α., Ο πρότυπος νόμος των Ηνωμένων Εθνών για το δίκαιο των ανηλίκων, ΠοινΔικ 8-9/2003, σελ.995, όπου γίνεται διεξοδική αναφορά στις αρχές, στις γενικές διατάξεις, τα προτεινόμενα μέτρα καθώς και σε όλα τα κείμενα που επέδρασαν στο πνεύμα του νόμου αυτού και καθόρισαν την εξέλιξη του δικαίου ανηλίκων, δηλαδή των στοιχειωδών κανόνων για την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης για ανηλίκους (Απόφαση 40/33 Γενικής Συνέλευσης ΗΕ, 1985), των κατευθυντήριων γραμμάτων για την πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων ή κατευθυντήριων γραμμάτων του Ριάντ (Απόφαση Γενικής Συνέλευσης 45/112 ΗΕ 1990), των κανόνων για την προστασία ανηλίκων στερημένων της ελευθερίας τους (Απόφαση 45/113 Γενικής Συνέλευσης ΗΕ 1990), των κατευθυντήριων αρχών δράσης για παιδιά στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης (Απόφαση 1997/30 Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβούλιου), κ.λπ.

17. Πανταζή- Μελίστα Ε., Δυσλειτουργικός ο ρόλος του Εισαγγελέα Ανηλίκων στην πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων- Ανάγκη αναβάθμισης αυτού, ΠοινΔικ 7/2003 σελ. 828 επ.

καινοτόμες για την ελληνική πρακτική πολιτικές πρόληψης και περαιτέρω αποφυγής του εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα που εφαρμόστηκαν πιλοτικά από την Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών, αντικατοπτρίζοντας τις ουσιαστικές εξελίξεις που οδήγησαν τελικά στη νομοθετική ρύθμιση για τον εμπλουτισμό των αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων (άρθρα 122 – 123 ΠΚ) με τον Ν. 3189/2003 (Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις)¹⁸. Εκεί υπογραμμιζόταν η αναγκαιότητα να παρέμβουμε στο ζήτημα της παραβατικότητας με άλλα εναλλακτικά της ποινής μέτρα αλλά και μεθόδους (όπως το πρόγραμμα ελέγχου θυμού του ανηλίκου που τέλεσε αξιόποινες πράξεις ασκώντας βίᾳ), κερδίζοντας επωφελή χρόνο για τη διαπαιδαγώγηση του ανηλίκου, αφού - κατά γενική παραδοχή - οποιοδήποτε μέτρο θα πρέπει να λαμβάνεται αμέσως μετά την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς, έτσι ώστε ο ανήλικος να υφίσταται τις όποιες συνέπειες άμεσα και να τις αξιολογεί, να αντιλαμβάνεται τη σημασία τους σε σχέση με την αξιόποινη πράξη και να συνειδητοποιεί τις επιπτώσεις αυτής.

Το νέο νομοθετικό πλαίσιο, όπως προαναφέρθηκε, υποστηρίζει αυτή τη φιλοσοφία. Ωστόσο, θα πρέπει να καταβληθεί μεγάλη και συντονισμένη προσπάθεια ώστε οι ουσιαστικότερες διατάξεις του να μην παραμείνουν κενό γράμμα, καθότι είναι ελλιπέστατος ο σχεδιασμός

18. Έτσι η Πολιτεία μας έδωσε υπόσταση –με καθυστέρηση δώδεκα χρόνων– στις προτάσεις της Διακομματικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής για την Εξέταση του Σωφρονιστικού Συστήματος της Χώρας (Αθήνα, Ιούλιος 1994) στις οποίες είχε τονισθεί η ανάγκη «να εισαχθούν νέες μορφές ποινικών κυρώσεων διακρινόμενες από περισσότερη φαντασία και προσαρμοσμένες στην ψυχολογία του συγκεκριμένου έφηβου παραβάτη». Το νέο ουσιαστικό και δικονομικό πλαίσιο του δικαίου ανηλίκων αναλύεται στο άρθρο του *Μαργαρίτη Λ.*, Ανήλικοι Δράστες και Ποινικό (Δικονομικό) Κανονιστικό Πλαίσιο, ΠοινΔικ 4/2006, σελ. 443 επ. με εκεί αναφορά στις αλλαγές που υπαγόρευσαν οι ευρωπαϊκές εξελίξεις στον τομέα του Δικαίου ανηλίκων, και παραπομπή στο *Κουράκη Ν.*, Νεότερες Ευρωπαϊκές εξελίξεις στο Δίκαιο της Παραβατικότητας Ανηλίκων, Πλογ 2001, σελ. 301 επ.

των υποστηρικτικών δομών που θα μπορούσαν να μετουσιώσουν σε έργο με δυναμική και προοπτική τις διατάξεις αυτές. Έχει, όχι άδικα ασκηθεί κριτική για το γεγονός ότι της ψήφισης του νόμου «δεν προηγήθηκε μια κρίσιμη προεργασία που θα οριοθετούσε τις αρμοδιότητες των ποικίλων φορέων, κρατικών ή μη που εμπλέκονται στο νέο γενικό σύστημα απονομής της Δικαιοσύνης στους ανήλικους παραβάτες»¹⁹, για θέματα νευραλγικής σημασίας όπως η ανάθεση επιμέλειας σε ανάδοχο οικογένεια και η παροχή κοινωφελούς εργασίας. Για τον λόγο αυτό θα πρέπει να ανασυγκροτήσουμε τις κοινωνικές δυνάμεις και να θέσουμε σε μια νέα βάση την προσπάθεια για τον αποτελεσματικό συντοικισμό τους.

Προ πάντων η πρωτογενής πρόληψη θα πρέπει να υποστηριχθεί ως η πρώτιστη επιδώξη μας. Στο πνεύμα αυτό ο καταλυτικός και προεξέχων ρόλος θα επιφυλάσσεται πάντα στην **παιδεία**: από αυτήν ξεκινούν όλα (όπως αναδείχθηκε από τα στοιχεία της έρευνας) αφού μόνο μέσω αυτής μπορούν να επιτευχθούν οι στόχοι γενικής πρόληψης που θα οριοθετείται «όχι υπό την έννοια του εκφοβισμού, αλλά της διαπαιδαγώγησης σε νομοταγή συμπεριφορά»²⁰.

Εδώ έγκειται η μεγάλη ευθύνη της πολιτείας αλλά και ειδικότερα της τοπικής κοινωνίας που μπορεί να διαδραματίσει ένα καθοριστικό ρόλο, εάν βεβαίως καταφέρει να ενεργοποιήσει αποτελεσματικά τους μηχανισμούς της ώστε να προλαμβάνει την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς αλλά και να παρεμβαίνει αποτελεσματικά αφού αυτή εκδηλώθει. Η συνεργασία φορέων για την εφαρμογή προγραμμάτων πρόληψης θα αποτελούσε μια θαυμάσια ευκαιρία για την εκπαίδευση του ίδιου του συστήματος σε μια αντεγκληματική πολιτική²¹. Έτσι ενδεικτι-

19. Βλ. *Ευστρατιάδη Σωτ.*, Οι νέες διατάξεις για την παραβατικότητα των ανηλίκων – μια καινοτομία στο ποινικό σύστημα πηγή νέων δυσχερειών, ΠοινΔικ 11/2003, σελ. 1178 επ.

20. *Jakobs G.*, Ενοχή και πρόληψη, μτφ. Κωνσταντίνος Βαθιώτης, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας-2000, σελ. 28.

21. Βλ. *Μόσχος Γ.*, Νέες προοπτικές για την κοινωνική υποστήριξη περιθωρι-

κά, ζωτικής σημασίας θα ήταν η συνδρομή της τοπικής κοινωνίας σε παιδιά που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο για λόγους που ανάγονται στη δυσλειτουργία του οικογενειακού περιβάλλοντος, με την ανάπτυξη δομών παρέμβασης και άμεσης βοήθειας. Με ευρηματικότητα, δουλειά και πολλή θέληση μπορούμε να «εφεύρουμε» νέους τρόπους ευαισθητοποίησης²². Η λειτουργία τοπικών συμβουλίων πρόληψης της παραβατικότητας²³ μπορεί να είναι ο κινητήριος μοχλός για να ενδυναμώσουμε την κοινωνική μας παρέμβαση²⁴, επικεντρώνοντας όλες μας τις δυνάμεις εκεί.

οποιημένων νέων στην Ελλάδα, Αποκεντρωμένες δράσεις σε συνεργασία με την τοπική κοινότητα, στην ημερίδα «Νεανική παραβατικότητα και επαγγελματική ένταξη» - Συγκριτική μελέτη για τις αναπτυσσόμενες πολιτικές στην Ελλάδα και Βρετανία, Άρσις 1995., σελ. 135 επ.

22. Στο Βέλγιο, αναπτύχθηκε ο θεσμός των: *Parents de quartier – parents de secours* (ο οποίος μπορεί να αποδοθεί ως «γονείς της γειτονιάς», «γονείς πρώτης βοήθειας»), που έκινησε με σκοπό να δημιουργηθεί ένα συγκροτημένο συλλογικό όργανο αλληλεγγύης σε παιδιά που αντιμετωπίζουν παραδικές δυσκολίες, βλ. *Lelievre Cl., Pour une culture des droits de l' enfant*, ed. Luc Pire, 1999, p.132.

23. Τα τοπικά συμβούλια παραβατικότητας προβλέφθηκαν στο άρθρο 16 Ν. 2713/1999 και στο άρθρο 13 Ν. 3387/2005.

24. *Walter M.*, Πρόληψη του εγκλήματος στην τοπική κοινότητα – που θα οδηγήσει; όπου αναφέρεται ότι στον αγώνα κατά της εγκληματικότητας των ανηλίκων «αναζητούνται θεμιτά πεδία δραστηριοποίησης» για νέους ανθρώπους που βρίσκονται σε κίνδυνο (π.χ. μπάσκετ κατά το μεσονύκτιο). *ΠοινΔικ,* Δεκέμβριος 2002, σελ. 1304, με εκεί παραπομπή σε *D. Pohl –Laukamp, Kriminalprävention auf kommunaler Ebene – das Beispiel Lübeck. Ein Praxisbericht. DVJJ* (επιμ.) *Sozialer Wandel und Jungendkriminalität*, 1997, 566 επ., για τις δραστηριότητες που ασκεί το τοπικό συμβούλιο πρόληψης της εγκληματικότητας στην πόλη Lübeck της Γερμανίας.

Πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία για το ρόλο των τοπικών συμβουλίων (*Neighborhood Accountability Board*) στο Monterey County στην πολιτεία της Καλιφόρνια (ΗΠΑ), που απαρτίζονται από εθελοντές επιτήρησης ανηλίκων, εισφέρει τη *Tερζόγλου M.*, στο άρθρο της «Ο Ν. 3189/2003 για την αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας των ανηλίκων», *ΠοινΔικ* 11/2003, σελ. 1180.

Κλείνοντας, θα θέλαμε να δώσουμε νοερά τον λόγο σε έναν από τους πρωταγωνιστές της έρευνας μας που μας έδειξε, χάρη στην ωριμότητα της προσωπικότητάς του, πώς είχε καταφέρει να ξεφύγει από τον φαύλο κύκλο και να χαρεί την ελευθερία του. Έτσι, θα σας αφήσουμε την αίσθηση ενός γεμάτου ελπίδα λόγου. Λέει λοιπόν ο Αντώνης: «θα ήθελα να αντιληφθούν οι άνθρωποι ότι κρύβουν μέσα τους ανεξάντλητες δυνάμεις και οι δυνάμεις αυτές είναι αρκετές προκειμένου να αποφύγουν τις παγίδες που δημιουργεί η σύγχρονη κοινωνία και που τους δεσμεύουν, με αναπόφευκτη συνέπεια να μη μπορούν να απολαύσουν τη ζωή τους. Θα ήθελα να βοηθούσα τους συνανθρώπους μου προς την κατεύθυνση αυτή, να αντιληφθούν, δηλαδή, πόσο είναι δυνατοί στην πραγματικότητα».

βλ. επίσης, *Κουράκη N.*, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, ο.π. σελ. 372, *Zapafonίτου X.*, Πρόληψη της εγκληματικότητας σε τοπικό επίπεδο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2003, *Πανούση Γ.*, Έγκλημα και τοπική κοινωνία, σειρά Εγκληματολογικά, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1993 και *Κουράκη N.*, (επιμ.), Για να νιώθουμε ασφαλείς μέσα σε μια κοινωνία ενεργών πολιτών, Δημοσιεύματα Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών, Αθήνα/ Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 2006, ιδίως σελ. 7 επι. (προλεγόμενα).